

Fenomenologia și pronumele personale
(note pentru meditație și elaborări)

Aprilie 2013

Fenomenologia din sec.XX, marcată de elaborările lui Husserl, s-a desfășurat având ca centru subiectivitatea (conștiinței reflexive) a eului. Prin această poziționare ea se situează într-o zonă centrală a meditației Europei moderne, care a forjat și s-a sprijinit pe o rețea specifică de concepte, ce cuprinde : conștiința, eul, subiectivitatea, fenomenul, transcedentalitatea, precum și înțelesuri speciale ale rațiunii, spiritului, etc.. O serie de alte noțiuni și concepte și-au făcut treptat loc în această perioadă, un moment fecund fiind cel ce gravitează în jurul vremii lui Leibnitz; și care impune termene precum percepția, a percepția, simțul intern, analiticitatea conceptelor etc. Monadologia leibnitzeană se sprijină pe absolutul “criteriului” lui Dumnezeu, consolidând tema ordinii (cosmos-lume) ca fundal; fundal din care va țâșni devenirea hegeleană. Această perspectivă monadologică se afirmă și în fenomenologia lui Husserl, centrată de eu (egoul transcendent, conștient și subiectiv). Eu care va avea un moment de glorie la mijlocul idealismului german prin Fichte; și care, odată cu fenomenologia sec.XX, se vede provocat de rețeaua pronumelor personale.

În limbajul natural, eul se articulează și se conjugă cu celelalte pronume personale : tu, el, noi, voi, etc. Fenomenologia din sec.XX a abordat unele din aceste relații, cu trimitere la dogmatică, psihologie, sociologie, antropologie etc. Astfel de “relaționări” fenomenale pot fi comentate cu sens, în contextul sau în marginea unor diverse doctrine din aria existenței umane. Comentariile și analizele în această direcție nu sunt încheiate.

Relația eu tu a devenit celebră prin cartea cu același titlu a lui Martin Buber, a cărei referință principală este la Dumnezeu iudaic (și iudeo-creștin). Ea se suprapune însă, în esență, pe problematica tradițională a alteralității. Adică a alter-egoului, în primul rând a fundamentării acestuia. Această temă a preocupat și speculațiile ultimei

perioade de gândire a lui Husserl, care fundează această întemeiere, fenomenologie, pornind de la a percepția trupului și analogia cu corpul-trup a celuilalt (ambele, resimțite în fenomenalitatea perceptivă).

Dincolo de întemeierea husserliană, relaționarea eu-tu este una empatică (afectivă, de transpunere, comprehensivă). Această perspectivă s-a impus prin hermeneutică, în tradiția Schleiermacher-Dielschke, fiind afirmată pregnant de Jaspers. Jaspers psihopatologul, introduce și aspectul deficitar al empatiei-comprehensive. Deasupra psihopatologiei, Jaspers filosoful, face însă elogiul relației duale eu-tu, a noității, în zona relației intime împlinite, a dragostei duale (în care eu și tu se contopesc). Această abordare se regăsește în analizele lui Max Scheler privitoare la “formele de bază ale simpatiei”. Toate acestea sunt elaborări ale primei jumătăți a sec.XX. Se introduce astfel noțiunea de “noi”.

Tema lui “noi” e prezentă și în elaborarea speculației transcendente ale lui Husserl; e vorba însă de un “noi” abstract, principial, transcendent. Diferit de acel “noi” al existenței duale afective a dragostei, în care cei doi fuzionează într-o unitate. Și, a variantelor formale ale “noității”, comentate de Scheller.

Problema instanței “noi”, se dovedește în cele din urmă extreme de complexă, cu variate fațete și nivele ierarhice. Există apoi, și alte variante ale instanței antropologice noi, diferite de cele afectiv fenomenologice, ce se referă de ex. la comuniunitatea bisericilor locale. Ideea de ecclesia – biserică- se referă la o comuniune a mai multor persoane. Acest sens a lui “noi” se plasează pe altă orbită decât relația dintre eu – tu.

Exterioritatea față de acest noi, constă în « ei « ceialalti ». Poziția de celalalt, este și ea cea a străinului, în raport cu o comunitate, variat circumscrisă (inclusiv culturală, juridică, statală). Alienația, transformarea cuiva ca un « el « .. în raport cu comunitatea lui noi, se desfășoară și într-un plan socio politico – istoric. Ostracizarea,

privirea de drepturi civile, expulzarea, etc., toate se înscriu în această arie. Este vorba deci și de o relație publică a raportului a noi – el.

Poziția el se plasează astfel și în altă relație decât formula abstractă eu – tu – el. Această relație, privită abstract, ar putea fi corelată cu, polraizarea:

- perspectiva persoanei întâi (eu) cea a subiectivității conștiinței personale.
- perspectiva persoanei a treia (el) : - perspectiva « noității » (dintre eu – tu, « noi ») și toate variantele intermediare ajungând până la poziția unei persoane străine, impersonale, abstracte.

Poziția “el “ poate avea mai multe semnificații. – Una din acestea e cea caracterizantă. “El” este o persoană care e evocată în dialogul dintre eu și tu, sau în general în spațiul dialogal a lui noi; și prin evocare, e comentată și caracterizată. Sursa caracteriologiei se plasează în această poziționare a unei persoane în instanța de “ ființă intermediară”, evaluată prin logos ,în spațiul narativității critice. Caracterizarea poate fi descriptiv identificatoare, la fel ca și evaluativ morală. Caracteriologia generală are și ea aceste caracteristici. Caracteriologia se desprinde însă de nemijlocitul situațional al evaluărilor caracterizatoare din spațiul eu – tu – noi, a “el”determinat.Ea se organizează ca o doctrină publică, matriceală, de referință pentru caracterizări concrete. Culturile istorice au cultivat astfel de sisteme caracteriologice, în sensul modelului zodiacal sau a celor patru temperamente, corespunzătoare celor patru elemente. De reținut că sistemul caracteriologic zodiacal dezvoltă și problema afinităților și incompatibilităților între tipuri de persoane; precum și elemente privitoare la destin. Caracteriologia se articulează cu problematica culturală a persoanei, a tipologiei – a tipurilor ideale – și a normativității. Prin aceasta ea face parte din universul teoretic și doctrinar a unei socio culturii istorice.

Relaționarea eu – tu definește într-un anumit sens aria intimității relaționale, înscriindu-se în dinamica distanțelor interpersonal sociale. Din această perspectivă “celălalt” – alter ego-ului sau o persoană în genere – e prezentă sau acceptată, recunoscută ca existență, fără a afecta direct existența personală. Este zona impersonală, a lui “oricui”, unde se plasează “oricine”. Aceasta este totuși, o zonă de persoane ce pot fi cunoscute și identificate (e.g. personajele publice, politice, care apar în spectacole, etc.). Aceste persoane pot ocupa poziția de “ei” dincolo de orbita afectivă personală. Locul personajelor de ficțiune se afla tot aici, dar el se cere comentat special.

Alte persoane, în calitate de “ei”, pot însă și afecta subiectul, direct sau indirect: prin mesaje, acțiuni țintite sau întâmplătoare. Astfel încât acesta (subiectul) trebuie să țină acum seama de acești “ei”. Pe această poziție s-ar plasa și “dușmanii” – considerați în general (dar și delirul paranoid). Acești “ei”, pot să fi mai mult sau mai puțin determinați, identificabili, abordabili. Oricum, primordială e instanța, orbita pe care se plasează această grupă a lui “ei”, cei rauvoitori, binevoitori etc.

O altă zonă de plasare a persoanelor (alter ego-urilor) este cea de “voi”. “Voi” se corelează de obicei cu “noi”. Dar cei plasați în poziția de “voi” se află la o distanță mai mare. Desi, nu la una indiferentă. De obicei intră în joc o relaționare intențională reciprocă. “Voi”, puteți fi dușmanii noștri – sau ai mei - ; - vecinii, potrivnicii, aliații.. ; inclusiv oameni de care vreau să mă apropiez.

Poziția “ei – voi” poate fi și cea a persoanelor oficiale care exercită funcții utile sau importante pentru subiect. Chiar dacă subiectul intră într-o comunicare directă cu acestea sau colaborează în rezolvarea diverselor probleme, distanța psihologică se păstrează ca importantă prin comparație cu persoanele familiale și intime.

Un alt nivel este cel al persoanelor familiare, a bunelor cunoștințe. Cu acestea subiectul împărtășește evenimente, obiceiuri, informații, obiceiuri. În genere, o bună parte din viața personală se derulează în această ambianță. Persoanele respective, fiind la o distanță psihologică mai redusă, cunosc problemele și datele de istorie personală ale subiectului. Ele sunt solicitate uneori ca martori, ca persoane cărora le mărturisești unele aspecte mai speciale ale vieții; persoane cărora le ceri sfaturi, cu care împărtășesc opinii și opțiuni.

Distanța mai apropiată a persoanelor familiare poate rezulta din înăși faptul de a crește sau vieții în aceeași familie, în intimitatea vieții de zi cu zi. Dar în această poziție sunt și bunele cunoștințe, bunii prieteni. În raport cu aceștia e posibilă o dinamică de apropiere și îndepărtare sufletească. De fapt și în raport cu membrii propriei familii, apropierea sufletească nu e o situație de la sine înțeleasă. De unii poți fi mai apropiat decât față de alții; În unii ai mai multă încredere îi implici mai mult, față de alții ești mai distant.

E de menționat în sfârșit relația de mare intimitate, de fuziune sufletească “duală” ce se petrece între îndrăgostiți între parteneri de viață stabili, între mamă și copil. La acest nivel de intimitate, secretele personale se împărtășesc în cea mai mare măsură: fiecare cunoaște “cutele” sufletului celuilalt. Și de asemenea, se împărtășesc opiniile atitudinile, preferințele, dorințele, deciziile. Intervenția celuilalt în decizia personală e ceva firesc, de la sine înțeles, neverbalizată, necomentată. Cei doi se înțeleg din priviri; fiecare își dă seama ce vrea celălalt.

O situație specială acestei intimități intersubiective se realizează între mamă și copil. Atașamentul, ca model biopsihologic înăscut, precede dezvoltarea vorbirii; și chiar cogniția în general; cunoașterea lumii obiectuale a celuilalt. Conturul identității propriului eu se realizează în atmosfera atașamentului (intersubiectiv) și a diferențierii progresive a mamei ca o entitate distinctă, conturată, care are o identitate proprie și care persistă în

timp. De la formarea sa, eul copilului are în insasi scheletul ce îi susține, conturul, re-prezentarea imagoului matern, ca un medel interior sau ca o structură de rezistență a propriului său contur (“internal working model” a lui Bowlby). Acest model interior al celuilalt (a ego+ului – corp al mamei) este suportul pe care se clădesc ulterioarele relații interpersonale, afective și cognitive.

În perspectiva distanțelor psihologice interpersonale se structurează deci în ontogeneză o diagramă: eu – tu- el-, noi, voi, ei. Diverse persoane se plasează pe diverse orbite față de intimitatea subiectivă. Relația intimă eu – tu, e dublata de o relaționare apropiată față de persoanele familiare și de una mai îndepărtată, în raport cu persoanele oficiale. Dincolo de care se desfășoară orizontul lui “ei” și cel impersonal. Subiectul resimte preconstient și conștient, că poate controla zona intimității sale, că poate decide cine să-i cunoască intimitatea (secretele, gândurile). Și ca deciziile sale (gânduri, intenții, opinii, acțiuni) în apariția lui. Ca el e cel ce decide ce poate împărtăși chiar cu persoanele intime. Dar ca persoane mai îndepărtate sufletește sau străine nu au acces la această “agenție” proprie. Această diagramă intim – public care e structurală, este și ea într-o permanentă dinamică în raport cu persoane și situații concrete. Structura ei se prăbușește în schizofrenie, în simptomatologia de transparentă influență.